

B I B L I O T H E C A
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
T E V B N E R I A N A

1502

M. ANNAEI LUCANI

DE BELLO CIVILI

LIBRI X

EDIDIT

D. R. SHACKLETON BAILEY

BEROLINI ET NOVI EBORACI
WALTER DE GRUYTER MMIX

∞ Gedruckt auf säurefreiem Papier,
das die US-ANSI-Norm über Haltbarkeit erfüllt.

ISBN 978-3-598-71502-0

Bibliografische Information der Deutschen Nationalbibliothek

Die Deutsche Nationalbibliothek verzeichnet diese Publikation in
der Deutschen Nationalbibliografie; detaillierte bibliografische Daten
sind im Internet über <http://dnb.d-nb.de> abrufbar.

© Copyright 2009 by Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, D-10785 Berlin
Dieses Werk einschließlich aller seiner Teile ist urheberrechtlich geschützt. Jede Ver-
wertung außerhalb der engen Grenzen des Urheberrechtsgesetzes ist ohne Zustim-
mung des Verlages unzulässig und strafbar. Das gilt insbesondere für Vervielfältigun-
gen, Übersetzungen, Mikroverfilmungen und die Einspeicherung und Verarbeitung
in elektronischen Systemen.

Printed in Germany
Druck und Bindung: Hubert & Co. GmbH & Co. KG, Göttingen

PRAEFATIO

Carolus Hosius, cum Lucani poema de Bello Civili, cui mumpsimi amatores sive imprudentes falsum titulum 'Pharsaliam' infulcire et Hosii et Housmanii monitis surdi perseverant, secundis (1905) et tertiis (1913) curis recenseret, ex codicibus, quos habemus trecentos, sex constanter adhibuit:

Z = Parisinus bibl. publ. Lat. 10314 saec. IX 2/4
(Bischoff)

M = Montepessulanus bibl. med. H 113 saec. IX 2/4

P = Parisinus bibl. publ. Lat. 7502 saec. X ad 10.107
praecisus

G = Bruxellensis bibl. Burgund. 5330, olim Gemblacensis
saec. X

U = Leidensis Vossianus Lat. XIX F. 63 saec. X

V = Leidensis Vossianus Lat. XIX Q. 51 saec. X

Lectiones aestimatione dignas fere cunctas in supra dictis libris apparere recte admonet Lucani editor recentissimus, G. Luck.¹ De singulis autem enucleate Housman:

P and U may be called middle and ordinary; they have comparatively few singularities... Z and G and V are eccentric, and each offers many readings divergent from all the rest ... G offers singly a large number, and V a larger, of intelligible lections, many of which are not in themselves unacceptable or even sensibly inferior to the lections of the majority. But many of those peculiar to V, and a still greater proportion of those peculiar to

1 *Lukan, Der Bürgerkrieg* (Berolini 1985), 66: 'wenn man die sechs Handschriften trotzdem zusammenfaßt ..., so geschieht das aus dem Grund, weil sich auf diese Weise fast alle wichtigen Varianten einfach darstellen lassen.'

G, are manifest interpolations, designed to remove real or imaginary difficulties; and the rest consequently lie under heavy suspicion.² In Z, though interpolation is not absent, it is comparatively rare, and the very grave and numerous errors of the manuscript are chiefly due to carelessness and stupidity.

Ceterum Z et M artissimo inter se vincolo cohaerent demptis libri primi vv. 1–486 (id quod primus Housman animadvertit) et noni inde ab v. 86, ubi M in codicis P societatem demigrat, usque ad finem. Decimi autem saeculi codices neque artioribus inter se affinitatibus connexos neque ad summam tam fideles quam Z(M) textum plerumque intellectu faciliorem praebere concludendum est.³

Huc accedunt palimpsesti: fragmenta librorum sexti et septimi saec. IV–V in cod. Palatino Vaticano 24 (II) atque librorum quinti et sexti eiusdem fere aetatis in Vindobonensi 16 et Neapolitano IV A 8 (N) servata. Accedunt etiam scholiorum lemmata in cod. Bernensi 370 inventa, ab interpretatione interdum discrepantia. Haec Housman ex codice qui quemquam hodie exstantium, si modo integrum haberemus, auctoritate aequipararet emanasse iudicavit. nam scholia ipsa (c) ab H. Usenerio anno 1869 edita nec non ea quae ex aliis libris manu scriptis I. Endt anno 1909 protulit (a) saepius ab Hosio et Housmanio allata nos minus curavimus. Gotoffii⁴ enim sententiam secuti horum corporum, quibus adde quae G.A. Cavaioni in *Supplemento Adnotationum super Lucanum* (1979) comparavit, neque integritate neque antiquitate satis confidimus.

Iam praeter ZMPGUV Hosius in siglorum conspectu novem 'hic illic adscitos' commemorat, in his Ashburnhamensem, sive Parisinum nouv. acq. 1626 saec. IX 2/4 (A) et

2 Vide tamen PCPS 33 (1987), 76.

3 L. Håkanson, PCPS 25 (1979), 27.

4 *The transmission of the text of Lucan in the ninth century* (Cantabrigiae Mass. 1971), 25 sq. et 102.

Bernensem 45 saec. IX medii vel 3/4; quem una cum Montepessulano H 362 saec. IX 4/4 cum e Z dependere constat tum lectiones ex alio fonte deductas (praeter eas quas ipso-
rum scribae errore intulerunt) sive singuli sive plures exhibent. Sed haec merae sunt quisquiliae, scribarum menda nullo in pretio ponenda.⁵ porro ex ceterorum codicum turba, quod ad textum constituendum attinet, nihil fere est quod exspectemus.⁶

Quid plura? In traditione large contaminata stemmata nihil faciunt, iudicio critico locus in discrepantiis dandus est. etenim huc mihi redire videntur ea quae vir doctus et acutus L. Håkanson (quem morte immatura iam ereptum dolemus) nuper contra Gotoffium caute pedetemptimque ille quidem disputavit.

Z autem quibus scatet correctiones saepius Hosius, multo parcius Housman, sed neque hic neque ille discrimine habito citavit: nunc quod antiquiores seiunctos habemus Gotoffio debemus, qui eas quae in A inveniuntur ideoque illo vetustiores esse verisimile est in appendice collegit. tum eadem ratione usus codicis A correctiones quae in Bernensem 45 translatae videntur (A²) idem apposuit.⁷ haec ego in apparatus allegi, ut nihil aliud, ne eiusmodi investigationibus, quae nostris quidem temporibus ad Lucani textum neque profecisse multum vidi neque me visurum esse umquam credidi, valde inimicus habear.

5 Aspice, ne longus sim, lectionum in A primo inventarum apud Gotoffium, 137–142 congeriem, falsarum ad unam omnium, foedarum magnam partem.

6 PCPS 33 (1987), n.3

7 De lectionibus in margine codicis A positis (A'') idem et statuit et fecit: 'since they are antecedent to the production of B, these readings can be limited in time to between about 850–875' (74). Equidem qua ratione has lectiones Bernensi 45 antiquiores esse colligatur assequi non potui.

Ex Hosii apparatu Housman in editione anno 1926 'in usum editorum' prolata quae mentione digna putavit deprompsit, cetera in poemate explicando atque emendando praestantissimo suo ingenio, doctrina, iudicio mirabilem in modum exsecutus est; opus vere egregium, quod me semper in manibus habuisse quodque me aliis poetae intellegendi studiosis in manibus futurum esse vel tacentem sumpsisse ut dicam vix necesse est. nostrae autem operae rationem si quaeras, quo melius respondeam non habeo quam eis verbis quae adversariis meis in *PCPS* 33 (1987) 74–90 editis praefatus sum:

An adequate commentary is still to come, if ever it does. What may reasonably be hoped for is another reprint of Housman and a text, which, while based on his, will incorporate certain improvements. ... Housman's notes are not free from oversights and lapses, some of them, as coming from him, surprising. Much has been published since 1926 both in criticism of his positions and independently; it needs to be judiciously anthologized. Some conjectures in Hosius' apparatus and elsewhere which he passed over deserve better. Some obeli and more paragraphs would help.

Indices nominum et metricum alterum magnam partem alterum totum ex editione Hosiana deprompsi.

Viro doctissimo Iosepho Delzio, qui corrigenda aliquot ex plagulis benigne communicavit, gratias ago.

Scribebam Cantabrigiae Massachusettensium mense
Decembri MCMLXXXVII

D. R. SHACKLETON BAILEY

ALTERIUS EDITIONIS PRAEFATIO

Tres coniecturas, ad. 1.400, 5.82, 5.118, a viro doctissimo I. Delz amice communicatas acceptas refero. Textum alioquin eundem hic invenies quem in editione priore, nisi quod in 6.663 lectionem codicibus traditam *praesente* pro Madvigii coniectura revocavi. lactat enim Thessalis, si monstra infera se coram mortalibus manifesta esse possint, ipsa metu perterrita fore, nedum spectantibus terrorem incussura. In apparatu critico admodum pauca vel correxi vel addidi; vide tamen ad 7.453, 627; 8.861; 9.268, 956.

De eis quae post 1.676 suppleveram alio loco disputaturus hic tantum est quod praedicam, verba *talis et* apud Valerium Flaccum 5.343 meo iudicio prorsus dissimilem atque in Lucani vulgato habere rationem.

De homoeoteleuto in Lucano rem ipsam in libro nostro de homoeoteleuto in dactylicis Latinis in aedibus Teubnerianis an. 1994 prolato aliquando patefactam esse hic animadvertere non alienum erit.

D.R. SHACKLETON BAILEY

CONSPECTUS SCRIPTORUM POST ANNUM 1925 PROLATORUM ET IN APPARATU CRITICO MEMORATORUM

<i>Anderson</i>	W.B. Anderson, CR 41 (1927), 26–33 (editionis Housmanianae recensio).
<i>Axelson</i> ¹	B. Axelson, 'Eine Emendation zum Lukantext IV. 578', <i>Hermes</i> 87 (1959), 127–128.
<i>Axelson</i> ²	B. Axelson, 'Eine Korruptel in der Überlieferung des Lukan', <i>Studien zur Textgeschichte und Textkritik (Festschrift Jachmann)</i> , 31–35.
<i>Badali</i> ¹	R. Badali, 'Due noterelle Lucanee', <i>RCCM</i> 8 (1966), 247–251.
<i>Badali</i> ²	R. Badali, 'Congetture a Lucano', <i>AION (filol.)</i> II–III 1980–1981, 143–151.
<i>Bagnani</i>	G. Bagnani, 'Sullani manes and Lucan's rhetoric', <i>Phoenix</i> 9 (1955), 27–31.
<i>Barratt</i>	P. Barratt, <i>M. Annaei Lucani Belli civilis liber V. A commentary</i> . Amsterdam 1979.
<i>Bonner</i>	S.F. Bonner, 'Lucan 4.457 ff.', CR 3 (1953), 13–14.
<i>Bourgerie</i>	A. Bourgerie et M. Ponchont, <i>Lucain, La guerre civile (La Pharsale)</i> . Coll. G. Budé 1926 et 1929.
<i>Bradley</i>	D.R. Bradley, 'Some textual problems in Lucan, book VII', <i>Latomus</i> 28 (1969), 175–185.
<i>Bruère</i>	R.T. Bruère, 'Notes on Bellum civile I.15', <i>CPh</i> 44 (1949), 244–250.
<i>Cassata</i>	L. Cassata, 'Ignota tantum pietate (Lucan VI. 495)', <i>Maia</i> 33 (1981), 233–236
<i>Castiglioni</i>	L. Castiglioni, 'Note varie', <i>SIFC</i> 32 (1960), 91–94.
<i>Cazzaniga</i>	I. Cazzaniga, 'Lucano IX. 768 (e 814) e Stazio Theb. V. 597–598', <i>Acme</i> 25 (1972), 225–228.
<i>Currie</i>	H.M. Currie, 'Lucan III. 8 ff. und Silius Italicus XVII. 158 ff.', <i>Mnemosyne</i> 11 (1958), 49–52.

- Deonna* W. Deonna, 'L'oeil du mort', *Latomus* 17 (1958), 324–328.
- Dilke*¹ O.A.W. Dilke, 'On Lucan VII. 504–505', *PCA* 53 (1956), 30–31.
- Dilke*² O.A.W. Dilke, *De bello civili liber VII* (editionis Postgatianae recognitio). Cambridge 1960.
- Duff* J.D. Duff, *Lucan*. Loeb Cl. Library 1928.
- Ehlers* W. Ehlers, *Lucanus, Bellum civile*. München 1973. Ed. 2 1978.
- Fraenkel* E. Fraenkel, *Gnomon* 2 (1926), 497–532 = *Kleine Beiträge*, II, 267–308 (editionis Housmanianae recensio).
- von Fritz* K. von Fritz, 'Lucan, Pharsalia, VII. 726/27', *Hermes* 103 (1975), 251–252.
- Gain* D.B. Gain, 'Housman and Lucan VII. 423–425 again', *Mnemosyne* 20 (1967), 445–448.
- Gelsomino*¹ R. Gelsomino, 'Studi sulle fonti di Vibio Sequestre', *Helikon* 1 (1961), 645–660.
- Gelsomino*² Id. *Helikon* 2 (1962), 131–161.
- Getty*¹ R.J. Getty, 'Observations on the first book of Lucan', *CQ* 30 (1936), 55–63.
- Getty*² R.J. Getty, *De bello civili liber I*. Cambridge 1940.
- Getty*³ R.J. Getty, 'East and west in Lucan I. 15 and elsewhere', *CPh* 46 (1951), 25–31.
- Goossens* R. Goossens, 'Oculos in morte minaces', *Latomus* 13 (1954), 33–36.
- Graham* D.L. Graham, 'Notes on two passages of Lucan's Pharsalia', *Ha* 48 (1933), 250–251.
- Håkanson*¹ L. Håkanson, 'Problems of textual criticism and interpretation in Lucan's De bello civili', *PCPhS* 25 (1979), 26–51.
- Håkanson*² L. Håkanson, 'Nochmals Luc. 2.554', *Eranos* 79 (1981), 151–152.
- Håkanson*³ L. Håkanson, 'Miscellanea critica', *Phoenix* 36 (1982), 237–242 (239–241).
- Helm* R. Helm, 'Nachaugusteische nichtchristliche Dichter (Lucanus)', *Lustrum* 1 (1956), 163–228.
- Housman* A.E. Housman, *Lucanus*. Oxford, 1926.

- H.-W.¹ A. Hudson-Williams, 'Two passages of Lucan', *CR* 1 (1951), 68–71.
- H.-W.² A. Hudson-Williams, 'Lucan I. 76–77', *CR* 2 (1952), 68–69.
- H.-W.³ A. Hudson-Williams, 'Notes on Lucan, Book VII', *CQ* 4 (1954), 187–193.
- H.-W.⁴ A. Hudson-Williams, 'Lucan VII. 504–505', *CQ* 7 (1957), 112.
- H.-W.⁵ A. Hudson-Williams, 'Imitative echoes and textual criticism', *CQ* 9 (1959), 61–72 (70–71).
- H.-W.⁶ A. Hudson-Williams, 'Some notes on Lucan', *CR* 19 (1969), 134–138.
- H.-W.⁷ A. Hudson-Williams, 'Lucan VII. 43', *BStudLat* 2 (1972), 49.
- H.-W.⁸ A. Hudson-Williams, 'Notes on some passages of Lucan', *AJPh* 97 (1976), 130–137.
- H.-W.⁹ A. Hudson-Williams, 'Notes on some passages of Lucan', *CQ* 34 (1984), 452–463.
- Huebner U. Huebner, 'Eine übersehene Metonymie in Lucans Pharsalia', *RbM* 117 (1974), 350–357.
- Kidd D. A. Kidd, 'Lucan VII. 423–425', *Mnemosyne* 19 (1966), 42–45.
- Luck G. Luck, *Lukan, der Bürgerkrieg*. Berlin 1985.
- MacKay¹ L. A. MacKay, 'Pharsalus and the Roman fate', *Phoenix* 6 (1952), 147–150.
- MacKay² L. A. MacKay, 'Lucan I. 76–77', *CR* 3 (1953), 145.
- MacKay³ L. A. MacKay, 'Lucan I. 280–85', *AJPh* 79 (1958), 183–187.
- Makowski J. F. Makowski, 'A note on Lucan 8. 860–61', *CPh* 70 (1975), 204–206.
- Mayer¹ R. Mayer, 'Pharsalica damna', *Mnemosyne* 32 (1979), 338–359.
- Mayer² R. Mayer, *Lucan. Civil War VIII*. Warminster 1983.
- Mayer³ R. Mayer, 'On "On Lucan"', *PCPhS* 29 (1983), 54.
- Meurig-Davies E. L. B. Meurig-Davies, 'Notes on Lucan', *Mnemosyne* 2 (1949), 77–78.

- Moretti G. Moretti, 'Luc. Phars. 1.76-77. Problema testuale e modello', *Maia* 35 (1983), 43-47.
- Nutting¹ H. C. Nutting, 'Notes on Lucan', *AJPh* 52 (1931), 49-56.
- Nutting² H. C. Nutting, 'Lucan VII. 1-6', *CW* 26 (1932), 54-55.
- Nutting³ H. C. Nutting, 'Notes on Lucan's Pharsalia', *CPh* 17 (1932), 243-254.
- Nutting⁴ H. C. Nutting, 'Remarks on Lucan's Pharsalia', *CW* 26 (1933), 145-147.
- Nutting⁵ H. C. Nutting, 'Comments on Lucan', *UCPPh* 11 (1931-3), 105-141, 249-318.
- Nutting⁶ H. C. Nutting, 'Notes on Lucan', *AJPh* 55 (1934), 49-61.
- Nutting⁷ H. C. Nutting, 'Notes on Lucan's Pharsalia', *CPh* 19 (1934), 317-327.
- Ollfors A. Ollfors, *Textkritische und interpretatorische Beiträge zu Lucan*. Stockholm 1967.
- Perrotta G. Perrotta, 'Lucano VII 746-749', *StudUrb* 39.1 (1965), 7-17.
- Ponchont V. Bourgery.
- Raven E. J. P. Raven, 'Lucan I. 405-408', *CR* (1946), 107.
- Rutz¹ W. Rutz, 'Lucan 1943-1963', *Lustrum* 9 (1964), 243-334.
- Rutz² W. Rutz, 'Zweiter Nachtrag zum Lucan-Bericht', *Lustrum* 10 (1965) 246-256.
- Rutz³ W. Rutz, 'Lucan 1964-1983', *Lustrum* 26 (1984), 105-203.
- Semple W. H. Semple, 'Observations on the first book of Lucan', *CQ* 1 (1937), 16-21.
- SB¹ D. R. Shackleton Bailey, 'Notes on the younger Pliny', *PCPhS* 27 (1981), 50-57 (56-57).
- SB² D. R. Shackleton Bailey, 'On Lucan', *PCPhS* 28 (1982), 91-100.
- SB³ D. R. Shackleton Bailey, 'Lucan revisited', *PCPhS* 33 (1987), 74-91.
- Soubiran J. Soubiran, 'D'Alexandrie à Gadès', Sur un vers de Lucain (VII. 692)', *Pallas* 27 (1980), 57-68.

- Souter*¹ A. Souter, 'Lucan V. 197', *CR* 44 (1930), 174.
- Souter*² A. Souter, 'Three new lines of Lucan', *CR* (1932), 114.
- Souter*³ A. Souter, 'Notes on the transmission of Lucan's text', *CR* (1932), 150–151.
- Timpanaro*¹ S. Timpanaro, 'Lucano VI. 495', *Maia* 19 (1967), 370–372.
- Timpanaro*² S. Timpanaro, 'Note a Lucano', *Letterature comparate. Problemi e metodo. Studi in onore di E. Paratore* (Bologna, 1981), 603–608.
- Trevaskis* J.R. Trevaskis, 'A masculine island in Lucan II. 610–27', *PCPhS* 181 (1950–51), 15–16.
- Watt* W.S. Watt, 'Notes on Latin epic poetry', *BICS* 31 (1984), 153–170 (153–154).
- Whitaker* C.W. Whitaker, 'Lucan and the Loire', *Mnemosyne* 9 (1956), 320–324.
- Wuilleumier* P. Wuilleumier, 'Lucain, La Pharsale, livre I', *Hommages à J. Bayet* 6 (Brussels 1964), 734–738.
- Wuilleumier–Le Bonniec* P. Wuilleumier et H. Le Bonniec, *M. Annaeus Lucanus, Bellum civile, liber primus*. Paris 1962.

SIGLA

- Z = Parisinus bibl. publ. Lat. 10314 saec. IX 2/4
 M = Montepessulanus bibl. med. H 113 saec. IX 2/4
 P = Parisinus bibl. publ. Lat. 7502 saec. X ad 10.107
 praecisus
 G = Bruxellensis bibl. Burgund. 5330–32, olim Gemblacensis, saec. X
 U = Leidensis Vossianus Lat. XIX F. 63 saec. X
 V = Leidensis Vossianus Lat. XIX Q. 51 saec. X
 Ω = consensus ZM cum PGUV vel omnibus vel tribus vel duobus
 ω = PGUV
 A = Ashburnhamensis, Parisinus bibl. publ. Lat. 'nouv. acq.' 1626 saec. IX 2/4
 Z² = codicis Z correctiones quae etiam in A inveniuntur
 A² = codicis A correctiones quae in cod. Bernensi 45 inveniuntur
 Π = fragmenta librorum sexti et septimi saec. IV–V in cod. Palatino Vaticano 24 servata
 N = fragmenta librorum quinti et sexti eiusdem fere aetatis in Vindobonensi 16 et Neapolitano IV A 8 servata
 ς = alii codices, praesertim recentiores
 c = scholia raro a me adhibita ex cod. Bernensi 370 saec. X med. vel 3/4 quae edidit H. Usener an. 1869
 C = eorundem lemmata
 a = annotationes super Lucanum in GU multisque aliis codicibus servatae quas edidit I. Endt an. 1909, raro citatae

lectionibus in textu ab Housmanianis discrepantibus stellulam supra lineam in apparatu critico apposui.

M. ANNAEI LUCANI
BELLI CIVILIS

LIBER PRIMUS

Bella per Emathios plus quam civilia campos
iusque datum sceleri canimus, populumque potentem
in sua victrici conversum viscera dextra
cognatasque acies, et rupto foedere regni
certatum totis concussi viribus orbis 5
in commune nefas, infestisque obvia signis
signa, pares aquilas et pila minantia pilis.

Quis furor, o cives, quae tanta licentia ferri?
gentibus invisis Latium praeberere cruorem
cumque superba foret Babylon spolianda tropaeis 10
Ausoniis umbraque erraret Crassus inulta
bella geri placuit nullos habitura triumphos?
heu, quantum terrae potuit pelagique parari
hoc quem civiles hauserunt sanguine dextrae,
unde venit Titan et Nox ubi sidera condit 15
quaque dies medius flagrantibus aestuat oris
et qua bruma rigens ac nescia vere remitti
astringit Scythicum glaciali frigore pontum!
sub iuga iam Seres, iam barbarus isset Araxes
et gens si qua iacet nascenti conscia Nilo. 20
tum, si tantus amor belli tibi, Roma, nefandi,
totum sub Latias leges cum miseris orbem,
in te verte manus: nondum tibi defuit hostis.

8–12 *de interpunctione vide Mayer*¹ 15 Nox] *dea; cf. Bruère, 246 n. 21 sidera] sc. Titana, si Getty*³ *assentiatis; immo astra, quae Nox ante currum in occidentem agere fingitur: cf. Semple et Bruère* 16 oris* *veterum nescio quis: ho-* Ω (*schol. Stat. Theb. 1, 157*): *auris Oudendorp: arvis temptavi, sed cf. SB*³ 18 Scythicum glaciali* V (*cf. Getty*²) : -co (*etiam C*) -lem Ω

at nunc semirutis pendent quod moenia tectis
urbibus Italiae lapsisque ingentia muris 25
saxa iacent nulloque domus custode tenentur
rarus et antiquis habitator in urbibus errat,
horrida quod dumis multosque inarata per annos
Hesperia est desuntque manus poscentibus arvis,
non tu, Pyrrhe ferox, nec tantis cladibus auctor 30
Poenus erit: nulli penitus descendere ferro
contigit; alta sedent civilis vulnera dextrae.

Quod si non aliam venturo fata Neroni
invenere viam magnoque aeterna parantur
regna deis caelumque suo servire Tonanti 35
non nisi saevorum potuit post bella gigantum,
iam nihil, o superi, querimus; scelera ipsa nefasque
hac mercede placent. diros Pharsalia campos
impleat et Poeni saturentur sanguine manes,
ultima funesta concurrant proelia Munda, 40
his, Caesar, Perusina fames Mutinaeque labores
accedant fatis et quas premit aspera classes
Leucas et ardenti servilia bella sub Aetna,
multum Roma tamen debet civilibus armis,
quod tibi res acta est. te, cum statione peracta 45
astra petes serus, praelati regia caeli
excipiet gaudente polo: seu sceptrata tenere
seu te flammigeros Phoebi conscendere currus
telluremque nihil mutato sole timentem
igne vago lustrare iuvet, tibi numine ab omni 50
cedetur, iurisque tui natura relinquet
quis deus esse velis, ubi regnum ponere mundi.

26 tenentur ZMGC : -etur PUV 31 erit ΩC : erat V descen-
dere ZP : disc- M : discind- Z²GUV 37 om. Z ipsa Z²GUV
(cf. *Arator, Act. apost. 1, 62*) : ista MP 50 iuvet Ω : iuvat PV,
Prisc. GLK II, 345

sed neque in Arctoo sedem tibi legeris orbe
 nec polus aversi calidus qua vergitur Austri,
 unde tuam videas obliquo sidere Romam. 55
 aetheris immensi partem si presseris unam,
 sentiet axis onus. librati pondera caeli
 orbe tene medio; pars aetheris illa sereni
 tota vacet nullaeque obstant a Caesare nubes.
 tum genus humanum positis sibi consulat armis 60
 inque vicem gens omnis amet; pax missa per orbem
 ferrea belligeri compescat limina Iani.
 sed mihi iam numen; nec, si te pectore vates
 accipio, Cirrhaea velim secreta moventem
 sollicitare deum Bacchumque avertere Nysa: 65
 tu satis ad vires Romana in carmina dandas.
 Fert animus causas tantarum expromere rerum,
 immensumque aperitur opus, quid in arma furemtem
 impulerit populum, quid pacem excusserit orbi.
 invida fatorum series summisque negatum 70
 stare diu nimioque graves sub pondere lapsus
 nec se Roma ferens. sic, cum compage soluta
 saecula tot mundi suprema coegerit hora
 antiquum repetens iterum chaos, [omnia mixtis
 sidera sideribus concurrent,] ignea pontum 75
 astra petent, tellus extendere litora nolet
 excutietque fretum, fratri contraria Phoebe
 ibit et obliquum bigas agitare per orbem
 indignata diem poscet sibi, totaque discors
 machina divulsi turbabit foedera mundi. 80

54 aversi Ω, *Prisc. GLK II*, 394 : adv- UV, *probante Getty² et ad polum antarcticum referente, cui epitheton 'calidus' convenire non adducor.* polus autem caelum est 64 accipio MPV, *Serv. Aen. 1, 8. Prisc. GLK III*, 244 : -pam ZGU 74–75 omnia ... concurrent *del. Bentley* 77 excipietque H.-W.²; *contra MacKay¹ et Moretti*

in se magna ruunt: laetis hunc numina rebus
 crescendi posuere modum. nec gentibus ullis
 commodat in populum terrae pelagique potentem
 invidiam Fortuna suam. tu causa malorum
 facta tribus dominis communis, Roma, nec umquam 85
 in turbam missi feralia foedera regni.
 o male concordēs nimiaque cupidine caeci,
 quid miscere iuvat vires orbemque tenere
 in medio? dum terra fretum terramque levabit
 aer et longi volvent Titana labores 90
 noxque diem caelo totidem per signa sequetur,
 nulla fides regni sociis, omnisque potestas
 impatiens consortis erit. nec gentibus ullis
 credite nec longe fatorum exempla petantur:
 fraterno primi maduerunt sanguine muri. 95
 nec pretium tanti tellus pontusque furoris
 tunc erat: exiguum dominos commisit asylum.
 Temporis angusti mansit concordia discors
 paxque fuit non sponte ducum; nam sola futuri
 Crassus erat belli medius mora. qualiter undas 100
 qui secat et geminum gracilis mare separat Isthmos
 nec patitur conferre fretum, si terra recedat,
 Ionium Aegaeo frangat mare, sic, ubi saeva
 arma ducum dirimens miserando funere Crassus
 Assyrias Latio maculavit sanguine Carrhas, 105
 Parthica Romanos solverunt damna furores.
 plus illa vobis acie, quam creditis, actum est,
 Arsacidae: bellum victis civile dedistis.
 dividitur ferro regnum, populi que potentis,
 quae mare, quae terras, quae totum possidet orbem, 110

non cepit fortuna duos. nam pignora iuncti
 sanguinis et diro ferales omine taedas
 abstulit ad manes Parcarum Iulia saeva
 intercepta manu. quod si tibi fata dedissent
 maiores in luce moras, tu sola furentem 115
 inde virum poteras atque hinc retinere parentem
 armatasque manus excusso iungere ferro,
 ut generos soceris mediae iunxere Sabinae.
 morte tua discussa fides bellumque movere
 permissum ducibus. stimulos dedit aemula virtus. 120
 tu, nova ne veteres obscurent acta triumphos
 et victis cedat piratica laurea Gallis,
 Magne, times; te iam series ususque laborum
 erigit impatiensque loci fortuna secundi;
 nec quemquam iam ferre potest Caesarve priorem 125
 Pompeiusve parem. quis iustius induit arma
 scire nefas: magno se iudice quisque tuetur;
 victrix causa deis placuit sed victa Catoni.
 Nec coiere pares. alter vergentibus annis
 in senium longoque togae tranquillior usu 130
 dedidicit iam pace ducem, famaeque petitor
 multa dare in vulgus, totus popularibus auris
 impelli plausuque sui gaudere theatri,
 nec reparare novas vires, multumque priori
 credere fortunae. stat magni nominis umbra, 135
 qualis frugifero quercus sublimis in agro
 exuvias veteris populi sacrataque gestans
 dona ducum nec iam validis radicibus haerens
 pondere fixa suo est, nudosque per aera ramos
 effundens trunco, non frondibus, efficit umbram, 140
 et quamvis primo nutet casura sub Euro,
 tot circum silvae firmo se robore tollant,

sola tamen colitur. sed non in Caesare tantum
 nomen erat nec fama ducis, sed nescia virtus
 stare loco, solusque pudor non vincere bello. 145
 acer et indomitus, quo spes quoque ira vocasset,
 ferre manum et numquam temerando parcere ferro,
 successus urguere suos, instare favori
 numinis, impellens quidquid sibi summa petenti
 obstaret gaudensque viam fecisse ruina, 150
 qualiter expressum ventis per nubila fulmen
 aetheris impulsi sonitu mundique fragore
 emicuit rupitque diem populosque paventes
 terruit obliqua praestringens lumina flamma:
 in sua templa furit, nullaque exire vetante 155
 materia magnamque cadens magnamque revertens
 dat stragem late sparsosque recolligit ignes.

Hae ducibus causae; suberant sed publica belli
 semina, quae populos semper mersere potentis.
 namque, ut opes nimias mundo Fortuna subacto 160
 intulit et rebus mores cessere secundis
 praedaque et hostiles luxum suasere rapinae,
 non auro tectisque modus, mensasque priores
 aspernata fames; cultus gestare decoros
 vix nuribus rapuere mares; fecunda virorum 165
 paupertas fugitur totoque accersitur orbe
 quo gens quaeque perit; tum longos iungere fines
 agrorum, et quondam duro sulcata Camilli
 vomere et antiquos Curiorum passa ligones
 longa sub ignotis extendere rura colonis. 170
 non erat is populus quem pax tranquilla iuaret,
 quem sua libertas immotis pasceret armis.
 inde irae faciles et, quod suasisset egestas,
 vile nefas, magnumque decus ferroque petendum

147 temerando] *recte a* : 'polluendo'; nam qui arma iniusta intulit ferrum polluat necesse est. Cf. etiam Ollfors 155 templa] *fana* (SB²)

plus patria potuisse sua, mensuraque iuris 175
 vis erat: hinc leges et plebis scita coactae
 et cum consulibus turbantes iura tribuni;
 hinc rapti fasces pretio sectorque favoris
 ipse sui populus letalisque ambitus urbi
 annua venali referens certamina Campo; 180
 hinc usura vorax avidumque in tempora fenus
 et concussa fides et multis utile bellum.

Iam gelidas Caesar cursu superaverat Alpīs
 ingentisque animo motus bellumque futurum
 ceperat. ut ventum est parvi Rubiconis ad undas, 185
 ingens visa duci patriae trepidantis imago
 clara per obscuram vultu maestissima noctem
 turrigero canos effundens vertice crines
 caesarie lacera nudisque astare lacertis
 et gemitu permixta loqui: 'quo tenditis ultra? 190
 quo fertis mea signa, viri? si iure venitis,
 si cives, huc usque licet.' tum perculit horror
 membra ducis, riguere comae gressumque coercens
 languor in extrema tenuit vestigia ripa.
 mox ait 'o magnae qui moenia prospicis urbis 195
 Tarpeia de rupe Tonans Phrygiique penates
 gentis Iuleae et rapti secreta Quirini
 et residens celsa Latiaris Iuppiter Alba
 Vestalesque foci summique o numinis instar
 Roma, fave coeptis. non te furialibus armis 200
 persequor: en, adsum victor terraque marique
 Caesar, ubique tuus (liceat modo, nunc quoque) miles.
 ille erit ille nocens, qui me tibi fecerit hostem.'
 inde moras solvit belli tumidumque per amnem
 signa tulit propere: sicut squalentibus arvis 205
 aestiferae Libyes viso leo comminus hoste
 subsedit dubius, totam dum colligit iram;

mox, ubi se saevae stimulavit verbere caudae
 erexitque iubam et vasto grave murmur hiatu
 infremuit, tum torta levis si lancea Mauri 210
 haereat aut latum subeant venabula pectus,
 per ferrum tanti securus vulneris exit.

Fonte cadit modico parvisque impellitur undis
 puniceus Rubicon, cum fervida canduit aestas,
 perque imas serpit vallis et Gallica certus 215
 limes ab Ausoniis disternit arva colonis.
 tum vires praebebat hiemps atque auxerat undas
 tertia iam gravido pluvialis Cynthia cornu
 et madidis Euri resolutae flatibus Alpes.
 primus in obliquum sonipes opponitur amnem 220
 excepturus aquas; molli tum cetera rumpit
 turba vado facilis iam fracti fluminis undas.

Caesar, ut adversam superato gurgite ripam
 attigit, Hesperiae vetitis et constitit arvis,
 'hic', ait 'hic pacem temerataque iura relinquo; 225
 te, Fortuna, sequor. procul hinc iam foedera sunt;
 credidimus satis <his>, utendum est iudice bello.'
 sic fatus noctis tenebris rapit agmina ductor
 impiger, et torto Balearis verbere fundae
 ocior et missa Parthi post terga sagitta, 230
 vicinumque minax invadit Ariminum, et ignes
 solis Lucifero fugiebant astra relicto.
 iamque dies primos belli visura tumultus

209 iubam A²ZG : -as Z², M(?)PUV et vasto grave ZA²G : et
 v- MZ²UV : et grave P 219 euri ΩC : Austri Schrader et fort.
 a 227 satis his Housman, *antitheton desiderandum pro sua ἀν-
 χινοίᾳ redintegrans* : fatis ΩC credidimus post hinc iam ... sunt
*frustra ad praesens tempus refert Getty*² ('my trust has always been
 in my destiny and still is in it'). *mirabilia Fraenkel*, 510 = 282
 229 et Ω : it PV

exoritur; sed sponte deum, seu turbidus Auster
impulerat, maestam tenuerunt nubila lucem. 235

Constitit ut capto iussus deponere miles
signa foro, stridor lituum clangorque tubarum
non pia concinuit cum rauco classica cornu.
rupta quies populi, stratisque excita iuventus
deripuit sacris affixa penatibus arma 240

quae pax longa dabat: nuda iam crate fluentis
invadunt clipeos curvataque cuspidē pila
et scabros nigrae morsu robiginis enses.
ut notae fulsere aquilae Romanae signa
et celsus medio conspectus in agmine Caesar, 245

deriguere metu, gelidos pavor occupat artus,
et tacito mutos volvunt in pectore questus:
'o male vicinis haec moenia condita Gallis,
o tristi damnata loco! pax alta per omnes
et tranquilla quies populos: nos praeda furentum 250

primaque castra sumus. melius, Fortuna, dedisses
orbe sub Eoo sedem gelidaque sub Arcto
errantesque domos, Latii quam claustra tueri.
nos primi Senonum motus Cimbrumque ruentem
vidimus et Martem Libyes cursumque furoris 255

Teutonici: quotiens Romam Fortuna lacessit,
hac iter est bellis.' gemitu sic quisque latenti,
non ausus timuisse palam: vox nulla dolori
credita, sed quantum, volucres cum bruma coercet,
rura silent, mediusque tacet sine murmure pontus, 260
tanta quies.

Noctis gelidas lux solverat umbras:

234 sed *Housman* : seu Ω 246 gelidos M : -dus Ω 247
tacito (-ti Z) mutos ZMA²U : -tos muto P G V 248 condita
moenia V 254 ruentem G : furen- Ω 255 libyae M 260
tacet] ia- P (*exemplis Housmanianis adde Prop. 4, 3, 53 omnia
surda tacent*)

ecce, faces belli dubiaeque in proelia menti
 urgentes addunt stimulos cunctasque pudoris
 rumpunt fata moras: iustos Fortuna laborat
 esse ducis motus et causas invenit armis. 265
 expulit ancipiti discordes urbe tribunos
 victo iure minax iactatis curia Gracchis.
 hos iam mota ducis vicinaque signa petentes
 audax venali comitatur Curio lingua,
 vox quondam populi libertatemque tueri 270
 ausus et armatos plebi miscere potentes.
 utque ducem varias volventem pectore curas
 conspexit 'dum voce tuae potuere iuvari,
 Caesar', ait 'partes, quamvis nolente senatu
 traximus imperium, tum cum mihi rostra tenere 275
 ius erat et dubios in te transferre Quiritis.
 at postquam leges bello siluere coactae
 pellimur e patriis laribus patimurque volentes
 exilium: tua nos faciet victoria civis.
 dum trepidant nullo firmatae robore partes, 280
 tolle moras: semper nocuit differre paratis.
 [par labor atque metus pretio maiore petuntur.]
 bellantem geminis tenuit te Gallia lustris,
 pars quota terrarum! facili si proelia pauca
 gesseris eventu, tibi Roma subegerit orbem. 285
 nunc neque te longi remeantem pompa triumphi
 excipit aut sacras poscunt Capitolia laurus:
 livor edax tibi cuncta negat, gentesque subactas
 vix impune feres. socerum depellere regno
 decretum genero est: partiri non potes orbem, 290
 solus habere potes.'

Sic postquam fatus, et ipsi

277 at Z²UVP: ad ZM: sed G 282 *del. Guyet (lapidem
 lavant Getty² et Wuilleumier-Le Bonniec)* 290 genero est Ω:
 est g- PV

in bellum prono tantum tamen addidit irae
 accenditque ducem, quantum clamore iuvatur
 Eleus sonipes, quamvis iam carcere clauso
 immineat foribus pronusque repagula laxet. 295
 convocat armatos extemplo ad signa maniplos,
 utque satis trepidum turba coeunte tumultum
 composuit vultu dextraque silentia iussit
 'bellorum o socii, qui mille pericula Martis
 mecum' ait 'experti decimo iam vincitis anno, 300
 hoc cruor Arcto is meruit diffusus in arvis
 vulneraque et mortes hiemesque sub Alpibus actae?
 non secus ingenti bellorum Roma tumultu
 concutitur quam si Poenus transcenderet Alpes
 Hannibal: implentur validae tirone cohortes, 305
 in classem cadit omne nemus, terraque marique
 iussus Caesar agi. quid si mihi signa iacerent
 Marte sub adverso ruerentque in terga feroces
 Gallorum populi? nunc, cum Fortuna secundis
 mecum rebus agat superique ad summa vocantes, 310
 temptamur. veniat longa dux pace solutus
 milite cum subito partesque in bella togatae,
 Marcellusque loquax et nomina vana Catones.
 scilicet extremi Pompeium emptique clientes
 continuo per tot satiabunt tempora regno. 315
 ille reget currus nondum patientibus annis,
 ille semel raptos numquam dimittet honores.
 quid iam rura querar totum suppressa per orbem
 ac iussam servire famem? quis castra timenti

304 transcenderet* PGV (cf. Getty¹): -rit ZMU, GLK IV, 224 313 Marcellus] M. Marcellus, cos. 51, clarus orator; cf. Münzer RE 3, 2764 (v. etiam Semple contra Getty¹, cui respondit Getty², append. C) catonis Z²GC: -num M², Hieron. Epist. 58,7,2 315–317 de interpunctione vide Badali¹ 316 reget ZPGVC: regit MU 317 dimittet ω: -tit ZM

nescit mixta foro, gladii cum triste micantes 320
 iudicium insolita trepidum cinxere corona
 atque auso medias perrumpere milite leges
 Pompeiana reum clausurunt signa Milonem?
 nunc quoque, ne lassum teneat privata senectus,
 bella nefanda parat suetus civilibus armis 325
 et docilis Sullam scelerum vicisse magistrum.
 utque ferae tigres numquam posuere furorem,
 quas, nemore Hyrcano matrum dum lustra secuntur,
 altus caesorum pavit cruor armentorum,
 sic et Sullanum solito tibi lambere ferrum 330
 durat, Magne, sitis. nullus semel ore receptus
 pollutas patitur sanguis mansuescere fauces.
 quem tamen inveniet tam longa potentia finem?
 quis scelerum modus est? ex hoc iam te, improbe, regno
 ille tuus saltem doceat descendere Sulla. 335
 post Cilicasne vagos et lassi Pontica regis
 proelia barbarico vix consummata veneno
 ultima Pompeio dabitur provincia Caesar,
 quod non victrices aquilas deponere iussus
 paruerim? mihi si merces erepta laborum est, 340
 his saltem longi non cum duce praemia belli
 reddantur; miles sub quolibet iste triumphet.
 conferet exanguis quo se post bella senectus?
 quae sedes erit emeritis? quae rura dabuntur
 quae noster veteranus aret, quae moenia fessis? 345
 an melius fient piratae, Magne, coloni?
 tollite iam pridem victricia, tollite, signa:
 viribus utendum est quas fecimus. arma tenenti
 omnia dat, qui iusta negat. nec numina derunt;

320 micantes ZP : mina- MGUV 322 om. G (*interpr. c*) auso
 ΩC : ausum M 346 om. P (*interpr. c, adfert Serv. Georg. 4, 127*
et Aen. 12, 359) 349 nec ZG : neque MPUV de(e)runt Ω :
 desunt PG

nam neque praeda meis neque regnum quaeritur armis: 350
detrahimus dominos urbi servire paratae.'

Dixerat; at dubium non claro murmure vulgus
secum incerta fremit. pietas patriique penates
quamquam caede feras mentes animosque tumentes
frangunt; sed diro ferri revocantur amore 355
ductorisque metu. summi tum munera pili
Laelius emeritique gerens insignia doni,
servati civis referentem praemia quercum,
'si licet', exclamat 'Romani maxime rector
nominis, et ius est veras expromere voces, 360
quod tam lenta tuas tenuit patientia vires
conquerimur. deratne tibi fiducia nostri?
dum movet haec calidus spirantia corpora sanguis
et dum pila valent fortes torquere lacerti,
degenerem patiere togam regnumque senatus? 365
usque adeo miserum est civili vincere bello?
duc age per Scythiae populos, per inhospita Syrtis
litora, per calidas Libyae sitientis harenas:
haec manus, ut victum post terga relinqueret orbem,
Oceani tumidas remo compescuit undas 370
fregit et Arctoo spumantem vertice Rhenum:
iussa sequi tam posse mihi quam velle necesse est.
nec civis meus est, in quem tua classica, Caesar,
audiero. per signa decem felicia castris
perque tuos iuro quocumque ex hoste triumphos, 375
pectore si fratris gladium iuguloque parentis
condere me iubeas plenaque in viscera partu
coniugis, invita peragam tamen omnia dextra;

350 neque (*pr.*) ZM : nec w 356 munera ZUV : -re MPG
360 depromere V 374 castris *pro legionibus vel annis usurpari
vix credibile est; nec profecerunt quae H.-W.⁹ disputavit. mallem
tot, en, felicia castris (sc. Laelius dextram ad signa intendit; cf. 2,
556)*

si spoliare deos ignemque immittere templis,
 numina miscebit castrensis flamma monetae; 380
 castra super Tusci si ponere Thybridis undas,
 Hesperios audax veniam metator in agros.
 tu quoscumque voles in planum effundere muros,
 his aries actus disperget saxa lacertis,
 illa licet, penitus tolli quam iusseris urbem, 385
 Roma sit.' his cunctae simul assensere cohortes
 elatasque alte, quaecumque ad bella vocaret,
 promiserunt manus. it tantus ad aethera clamor,
 quantus, piniferae Boreas cum Thracius Ossae
 rupibus incubuit, curvato robore pressae 390
 fit sonus aut rursus redeuntis in aethera silvae.

Caesar, ut acceptum tam prono milite bellum
 fataque ferre videt, ne quo languore moretur
 fortunam, sparsas per Gallica rura cohortes
 evocat et Romam motis petit undique signis. 395
 deseruere cavo tentoria fixa Lemanno
 castraque quae Vosegi curvam super ardua ripam
 pugnaces pictis cohibebant Lingonas armis.
 hi vada liquerunt Isarae, qui, gurgite ductus
 per tanta arva suo, famae maioris in amnem 400
 lapsus ad aequoreas nomen non pertulit undas.
 solvuntur flavi longa statione Ruteni;
 mitis Atax Latias gaudet non ferre carinas
 finis et Hesperiae, promotio limite, Varus;
 quaque sub Herculeo sacratus nomine portus 405
 arguet rupe cava pelagus: non Corus in illum
 ius habet aut Zephyrus, solus sua litora turbat
 Circius et tuta prohibet statione Monoeci:

381 castra Ω : signa Z (cf. 2, 519, 9, 379) 388 ad] in PV
 389 piniferae ZMU : nubif- PGV 394 om. P (interpr. c) 397
 vosegi U(?)G² : vogesi ΩC 398 lingonas P : -nes ΩC 400
 tanta arva Delz, per litteras : tam multa Ω 405 nomine MPG :
 num- ZUVC 408 de Circio vide Raven moneci C : men(o)eci
 vel deteriora ΩC corr.

quaque iacet litus dubium quod terra fretumque
 vindicat alternis vicibus, cum funditur ingens 410
 Oceanus vel cum refugis se fluctibus aufert.
 ventus ab extremo pelagus sic axe volutet
 destituatque ferens, an sidere mota secundo
 Tethyos unda vagae lunaribus aestuet horis,
 flammiger an Titan, ut alentes hauriat undas, 415
 erigat Oceanum fluctusque ad sidera ducat,
 quaerite, quos agit mundi labor; at mihi semper
 tu, quaecumque moves tam crebros causa meatus,
 ut superi voluere, late. tunc rura Nemetis
 qui tenet et ripas Aturi, qua litore curvo 420
 molliter admissum claudit Tarbellicus aequor,
 signa movet, gaudetque amoto Santonus hoste
 et Biturix longisque leves Suessones in armis,
 optimus excusso Leucus Remusque lacerto,
 optima gens flexis in gyrum Sequana frenis, 425
 et docilis rector monstrati Belga covinni,
 Arvernique ausi Latio se fingere fratres
 sanguine ab Iliaco populi, nimiumque rebellis
 Nervius et caesi pollutus foedere Cottae,
 et qui te laxis imitantur, Sarmata, braxis 430
 Vangiones, Batavique truces, quos aere recurvo
 stridentes acuere tubae; qua Cirta pererrat
 gurgite, qua Rhodanus raptum velocibus undis
 in mare fert Ararim, qua montibus ardua summis
 gens habitat cana pendentes rupe Cebennas. 435

416 ducat MPVC : tollat ZGU, *Beda, Mundi const. Migne* XC,
 906 419 late tunc* Z² (latunc A) MP, *Diom. GLK* I, 434 : laete
 t- Z : latet t- A² : lates t- GUV 420 Aturi* (*Gelsomino*¹,
 655sq.)] atyri M : aturis G : saturi *vel sim.* Z²UV : -ris ZPC
 427 Arverni] *cf. H.-W.*⁹ latio ZM : -ios PV : -iis GU 428
 populos Bentley 429 foedere M, G(?)U : sanguine ZPV : funere
 5 430–435 *iniuria del. Schrader* 431 Batavi] *cf. Whitaker*,
 321–322 432 Cirta* *Gelsomino*¹, 654sq. : cinga ΩC

tu quoque laetatus converti proelia, Trevir, 441
 et nunc tonse Ligur, quondam per colla decore
 crinibus effusis toti praelate Comatae,
 et quibus immitis placatur sanguine diro
 Teutates horrensque feris altaribus Esus 445
 et Taranis Scythicae non mitior ara Dianae.
 vos quoque, qui fortes animas belloque peremptas
 laudibus in longum vates demittitis aevum,
 plurima securi fudistis carmina, Bardi.
 et vos barbaricos ritus moremque sinistrum 450
 sacrorum, Dryadae, positis repetistis ab armis.
 solis nosse deos et caeli numina vobis
 aut solis nescire datum; nemora alta remotis
 incolitis lucis; vobis auctoribus umbrae
 non tacitas Erebi sedes Ditisque profundi 455
 pallida regna petunt: regit idem spiritus artus
 orbe alio; longae, canitis si cognita, vitae
 mors media est. certe populi quos despicit Arctos
 felices errore suo, quos ille timorum
 maximus haud urguet leti metus. inde ruendi 460
 in ferrum mens prona viris animaeque rapaces
 mortis, et ignavum rediturae parcere vitae.

436–440 *versus interpolatos non habent* Ω : cf. Gelsomino¹,
 651 446 *post Taranis dist. Ussani, quem Getty², append. D,*
secutus est, quasi 'non mitior' pro 'non crudelior' usurpari posset.
idem Getty quo vel qua pro non coni., haud absurde id quidem.
vide tamen Ollfors 448 *demittitis** Z² : *demittis* P : *dimittitis*
(dimittis Z) Ω, vulg. 451 *dryadae* ZM : *dria-* VPUC : *druid***
in ras. G 453 *datum* PG : *-um est* ZV : *datur* MU 455 *pro-*
fundo P (cf. Getty²) 457 *orbe] orbis terrarum parte, ut vid. (cf.*
Wuilleumier–Le Bonniec) 461 *prompta viris animique Bentley*
rapaces Barth* : cap- Ω, *Porphy. ad Hor. Carm. 4, 14, 49*

et vos, crinigeros Belgis arcere Caycos
 oppositi, petitis Romam Rhenique feroces
 deseritis ripas et apertum gentibus orbem. 465

Caesar, ut immensae collecto robore vires
 audendi maiora fidem fecere, per omnem
 spargitur Italiam vicinaque moenia complet.
 vana quoque ad veros accessit fama timores
 irrupitque animos populi clademque futuram 470
 intulit et velox properantis nuntia belli
 innumeras solvit falsa in praeconia linguas.
 est qui tauriferis ubi se Mevania campis
 explicat audaces ruere in certamina turmas
 afferat, et qua Nar Tiberino illabitur amni 475
 barbaricas saevi discurrere Caesaris alas;
 ipsum omnis aquilas collataque signa ferentem
 agmine non uno densisque incedere castris.
 nec qualem meminere vident: maiorque ferusque
 mentibus occurrit victoque immanior hoste. 480
 tunc inter Rhenum populos Albimque iacentes
 finibus Arctois patriaque a sede revulsos
 pone sequi, iussamque feris a gentibus urbem
 Romano spectante rapi. sic quisque pavendo
 dat vires famae, nulloque auctore malorum 485
 quae finxere timent. nec solum vulgus inani
 percussum terrore pavet, sed curia et ipsi
 sedibus exiluire patres, invisaque belli
 consulibus fugiens mandat decreta senatus.
 tum, quae tuta petant et quae metuenda relinquant 490
 incerti, quo quemque fugae tulit impetus urgent
 praecipitem populum, serieque haerentia longa

463 Belgis Bentley: bellis Ω (def. H.-W.¹) 464 fero-
 cis ζ 470–472 om. P 481 tunc* ZVC, Prisc. GLK II, 328
 (def. Getty¹): nunc MP: hunc GU Albim van Jever: alpem Ω,
 Prisc.: -es Z²C 490 tum a: tunc ΩC 491 urgent ζ: -et Ω

agmina prorumpunt. credas aut tecta nefandas
 corripuisse faces aut iam quatiente ruina
 nutantes pendere domos, sic turba per urbem 495
 praecipiti lymphata gradu, velut unica rebus
 spes foret afflictis patrios excedere muros,
 inconsulta ruit. qualis, cum turbidus Auster
 reppulit a Libycis immensum Syrtibus aequor
 fractaque veliferi sonuerunt pondera mali, 500
 desilit in fluctus deserta puppe magister
 navitaeque et nondum sparsa compage carinae
 naufragium sibi quisque facit, sic urbe relicta
 in bellum fugitur. nullum iam languidus aevo
 evaluit revocare parens coniunxve maritum 505
 fletibus, aut patrii, dubiae dum vota salutis
 conciperent, tenuere lares; nec limine quisquam
 haesit et extremo tunc forsitan urbis amatae
 plenus abit visu: ruit irrevocabile vulgus.
 O facilis dare summa deos eademque tueri 510
 difficilis! urbem populis victisque frequentem
 gentibus et generis, coeat si turba, capacem
 humani facilem venturo Caesare praedam
 ignavae liquere manus. cum pressus ab hoste
 clauditur externis miles Romanus in oris, 515
 effugit exiguo nocturna pericula vallo,
 et subitus rapti munimine caespitis agger
 praebet securos intra tentoria somnos:
 tu tantum audito bellorum nomine, Roma,
 desereris; nox una tuis non credita muris. 520
 danda tamen venia est tantorum, danda, pavorum:
 Pompeio fugiente timent.
 Tum, ne qua futuri
 spes saltem trepidas mentes levet, addita fati

499 immensum Ω : inversum *Bentley, fort. recte* 505 ve
 PGV : que ZMU 507 conciperet ζ